

EVERHARD JANS

Assen: 'Stad van paleizen'

De Drentse hoofdstad tussen gisteren en morgen

In 1809 verleende Lodewijk Napoleon Assen stadsrechten en gaf hij de Italiaan Giudici opdracht een bebouwingsplan te maken. Assen lag immers heel strategisch tussen Weser en Eems en moest een stad worden. Het plan bleef van papier maar gaf wel de aanzet tot veel stedenbouwkundige initiatieven.

Staande onder de majestueuze bomen van de historische Brink in hartje Assen, met blik richting Ontvangershuis (Brink 6-7), is het mogelijk, met de tijdlijn terug te gaan naar vroeger tijden.

Het oudst bewaard gebleven bouwwerk aan de Brink is de 'sterk verbouwde' dertiende eeuwse kapel. De zijmuur bevat nog grote kloostermoppen. In 1817 werd dit bedehuis – wegens ruimtenood – van een verlenging plus driebeukige koorsluiting voorzien (toegevoegd van 1817, naar ontwerp van architect *Lijsen*).

Kloosternederzetting

Assen sloot tussen 1200 en 1600 aan bij de ontwikkeling van het doorsnee Drentse brinkdorp. Ook Assen ligt op de overgang van hogere naar lagere gronden. Belangrijk is in deze fase de stichting van een *Cisterciënserklooster*. Dit vormt het monumentale accent, vergelijkbaar met het huidige klooster *Frenswegen* met omringende hoeven in het Duitse grensgebied bij *Nordhorn (Graafschap Bentheim)*. In 1608 wordt het kloosterterrein aangeduid met 'hoffstede binnen de graf'.

Hoofdstad van de Olde Landschap

Na de invoering van de Reformatie in 1596 verloor het klooster haar rooms-katholieke karakter en werd in bezit genomen door de ambtenaren van het Staatse landsbestuur. Toen trokken ook burgers, klerken, ambachtslieden, neringdoenden en gelukzoekers naar Assen. De *Kruisstraat* en de *Marktstraat* waren de eerste straten 'bin-

nen de *Singels*'. In 1780 kwam de *Drentse hoofdvaart* gereed. Al spoedig ontstond er nabij het centrum een havenkom, in 1787.

Daar verzezen ook aan de Vaart burgerhuizen van het zogeheten 'Asser' type symmetrische, verdiepingloze middengangstypes (met dakkapel in de middenas). Het oudste huis van Assen (na de stadsbrand van 1676) is de ambtswoning 'het Ontvangershuis', aan de Brink, uit 1698.

Het straatbeeld in Assen veranderde sterk, na 1750. Het Asser bos werd groot en uitgebreid. Het statige *Drostenhuis* (nog steeds een blikvanger) werd gebouwd. Het geheel kreeg meer allure. Een tijdgenoot beschreef Assen aldus: 'een open vlek, daer binnen weijnig jaaren vele goede huizen gebouwd zijn; anders van weijnig belang', etc.

De Koning van Holland en Assen

In Maart 1809 bezocht de broer van *Napoleon Bonaparte*, *Lodewijk Napoleon* (koning van Holland) de Drentse hoofdplaats. Dankzij een gemanipuleerde ontvangst met veel toejuichingen verkeerde de koning in een uitstekende stemming. De volgende morgen verleende Lodewijk Napoleon aan Assen stadsrechten. De Drentse hoofdstad telde toen nog slechts 600 inwoners.

Architect Jan Giudici

De bekende Rotterdamse Italiaan *Jan Giudici* (1746-1819), als bouwmeester afkomstig uit Lombardije, kreeg na 1806 verschillende regeringsopdrachten van Lodewijk

Napoleon. *Engelbert ter Kuile* typeert *Giudici* als 'een ruimekunstenaar van betekenis', en oordeelt dat hij uitblonk in interieurs en de bijbehorende ornamentiek. *Giudici* ontwierp als staatsopdracht een bebouwingsplan, dat gebaseerd was op een groei van Assen naar 6000 inwoners.

De toenmalige strategische functie van Assen

Auke van der Veen stelt vast: 'Om de strategische ligging van Assen te zien is het nodig, te beseffen dat het *Departement Oost-Friesland* tussen *Eems* en *Weser* deel uitmaakte van het *Rijk* (= *Koninkrijk Holland*, E.J.). Halverwege tussen *Amsterdam* en de *Weser* lag Assen'. Iets verder: 'Dit feit was alleen al van betekenis bij de handhaving van de economische blokade van *Engeland*, het continentaal stelsel. In 1810 werd *Lodewijk* helaas door zijn 'omnipotente' broer *Napoleon* ontroond en teruggeroepen, zodat het te Assen bij een papieren 'ideaal-plan' zou blijven, vooral wat betreft de ontworpen pompeuze openbare gebouwen.

Gedeeltelijke realisatie

Dit stedenbouwkundig plan van *Giudici*, gedomineerd door een streng V-vormig stramien van 'assen' als toegangswegen gaf toch een nieuwe start voor stedenbouwkundige initiatieven voor de groei van Assen. Nog tijdig schonk *Lodewijk Napoleon* een bedrag van f 20.000,- voor de bouw van zestien nieuwe burgerhuizen. Het enig gerealiseerde onderdeel van het plan-*Giudici* waren de 16 nieuwbakken woonhuizen, en het tracé van de huidige *Torenlaan*, uitkomend op de *Brink*. Verder werd de as van de hoofdlaan van het Asser bos in 1809 doorgetrokken tot de *Brink*. Ook werden in de periode 1809-1865 belangrijke openbare en kerkelijke gebouwen in de oude kern verwerkt.

Van Maire tot burgemeester

Assen kreeg in 1810 een *Maire*, een adjunct-*Maire*, een municipale raad en een griffier. Na 1814 (periode *Willem I*) werd de officiële benaming van de eerste burger natuurlijk weer: *burgemeester*. Maar: ook na de Franse tijd bleef Assen stad. Dat was het belangrijkste!

Een preciese kaart uit 1868 van cartograaf *Jacob Kuyper* laat zien, wat er in laatstgenoemd jaar aan bebouwing en andere projecten bij was gekomen. Intussen was namelijk de bebouwing aan de *Vaart Zuidzijde* tot aan het schuin daarop uitkomende *Kerkhollaantje* in 1868 merendeels bebouwd. Aan de paden in het *Sterrebos* is te zien, dat men zich grotendeels hield aan de lijnvoering van het plan-*Giudici*. Een spectaculair nieuw element was de 'natte' curve van het in 1861 gegraven *Noord-Willemskanaal*, buiten de enge grens van het oude centrum. De eeuwenoude *Noordersingelgracht* was in 1864 gedempt: een teken des tijds!

De overige stadsgrachten waren er toen nog. Van de nieuwbouw noem ik: 't *Armenwerkhuis* aan de *Rolderweg* (1827), de *synagoge* (1832), 't *Gymnasium* (1825), de R.K. kerk aan de *Vaart Noordzijde* (1837) en tenslotte: de Ned. Herv. kerk – in classicistische-droge *Waterstaatsstijl*, van 1848. Zo waren de hoofdlijnen van de Asser

De Brink in Assen (foto Rijksdienst voor de Monumentenzorg).

stadskern in 1865 volop aanwezig. Ze zijn sterk herkenbaar in de huidige situatie, en herinneren toch weer aan de grootse plannen van de *Koning van Holland*.

Stedebouwkundige karakteristiek

In het bestemmingsplan *'Beschermd stadsgezicht Assen c.a.'* gepubliceerd door de gemeente Assen worden de stedebouwkundige kenmerken van de Drentse hoofdstad uitstekend beschreven (augustus 1988).

Al op 12 juni 1974 werden de stadsgezichten 'Assen Markt' en 'Assen Brink' in het rijksregister van beschermde stads- en dorpsgezichten ingeschreven. Beeldbepalend zijn: het gebied van de Brink, de Torenlaan en de Vaart. Verder wordt gewezen op het overwegend open karakter, dat bepaald wordt door o.m. de Brink, de *Gou-verneurstuin*, het *Hertenkamp* en de uitgestrekte open binnenterreinen.

Over de Brink: 'De fraaie gevelwanden aan de noord-, oost- en zuidzijde van de Brink bepalen, in samenhang met de bomen op het groene deel van de Brink het karakteristieke beeld in dit oudste gedeelte van de stad. De bomen dateren voor een groot deel van het begin van deze eeuw of het einde van de vorige eeuw.' Goed aangepast is de *Nederlandse Middenstandsbank* in *Delftse School*-trant.

'Doorgezaagd weesmeisje'

Detonerend en qua grootschaligheid van een grote onbenuiligheid is het 'functionalistische' hotel (+ etalages) *'Nieuwe Brink'* (!) als een tang op een varken de fraaie Brink ontsierend. Het ontstond in 1968. Het is onbegrijpelijk dat men dit ontwerp destijds heeft willen realiseren! Op de kaart van de 'historisch-architectonische waardering' scoort het dan ook een dikke onvoldoende (1988). Het is ook jammer dat het pand van *'Gerritsma Mannenmode'* er uitziet als een 'doorgezaagd weesmeisje': van boven geblindeerd, winkel onder, met z'n toch opmerkelijke 19de-eeuwse lijstgevelcontour en tentdakje van pannen.

Prachtig is het roodgeverfde pand *Brink 30/31a*, met houten daklijstbalustrade, goed geplaatste dakkapellen en blauwgrijze pannen. Na de verhuizing van het *Provinciehuis* kwamen twee panden vrij voor het *Drents Museum (Drostenhuis,*

v.m. Provinciehuis en Abdijkerk). Het Ontvangershuis is al sinds de restauraties tussen 1958 en 1967 in gebruik als museumgebouw. Fraai zijn ook historische woonhuizen aan de kant van de Torenlaan en in de Torenlaan zelf, met mooie ambachtelijke details.

Het nieuwe bestemmingsplan zegt: 'De mate van bescherming van waardevolle gevelwanden is binnen het beschermende stadsgezicht groter dan in het overige gedeelte. Iets verder: 'Op nog aanwezige open plekken in het beschermde stadsgezicht is één van de navolgende dakvormen gewenst: zadeldak, afgeplat schilddak en afgeplat zadeldak. Goed zo!

Kleinschaligheid

Vooralschaaal dient er geen grove verstoring van de oude historische kern van Assen plaats te grijpen. Niet bijster overtuigend is de vormgeving van het Asser gemeentehuis/stadskantoor, wat weggedrukt achter het classicistische *Huis van Bewaring* en *Gerechtsgebouw* ervoor, qua architectuur middelmatig, en voorzien van de onvermijdelijke modieuze klokkenstoel (vgl. Haaksbergen).

Assen tussen gisteren en morgen: 1945-2000

In 1983 werd in 'Stedebouw en Volkshuisvesting' een uitstekend beeld geschetst van '25 jaar binnenstads-ontwikkeling in

Assen', zodat ik er in dit verband niet op terug hoef te komen. Als sluitstuk werd daarin een experimenteel woningbouwproject besproken (door het bekende en begaafde bureau *Sterenberg* - vgl. Emmen - gerealiseerd). Natuurlijk mag een Heemschutter niet uitsluitend het bouwkunstig verleden prijzen: ook nu ontstaat hier en daar goede architectuur. Het voetgangersgebied in de oude kern wordt nog steeds uitgebreid, en het 'beschermd stadsgezicht' ligt als een folie over oud-Assen. Er is nog hoop voor een goede relatie tussen oude en jonge bouwkunst, mits men wil 'geven', en niet alleen 'nemen'. Positief denken, daar kom je verder mee! Toch moest ik wel even slikken, toen ik het nieuwe Asser NS station in aanbouw zag, op de plek van het oude negentiende eeuwse gebouw. ■

Met dank aan de heer G. H. Schnieders, stedebouwkundig medewerker dienst VRM, gemeente Assen en aan het Rijksarchief in Drenthe, te Assen.

Literatuur

W. ter Braake en M. A. Klaver, 25 jaar binnenstadsontwikkeling in Assen, in: *Stedebouw en Volkshuisvesting*, april 1983, p. 153-162.

Bericht van de brink, juni 1988, subsidieverordening stadsvernieuwing, afd. voorlichting, gem. Assen.

Beschermde stads- en dorpsgezichten, Assen, 's-Gravenhage 1988.

J. E. Ennik, *De nederzetting Assen*, Ontwikkeling tot 1700, Assen 1984.

J. Lagendijk, *De stedebouwkundige ontwikkeling van Assen 1260-1945*, in: *Gemeentewerken*, sept./okt. 1982.

Lodewijk Napoleon en Assen, stadsplannen voor een dorp (catalogus expositie), Groningen/Assen 1984.

A. Oltmans, *De gemeente Assen in hare wording en ontwikkeling*, Assen 1907.

Stadswandeling Assen, uitgave VVV Assen, 1 mei 1986, prijs: f 2.-.

J. Wattel, Gijsbert Karel van Hogendorp op zijn reis door Drenthe 1819, *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 86, 1968, Assen 1969, p. 127.

A. van der Woud, *Stadsplannen voor een dorp*, in: *Wonen/TA-BK*, 6-7-1984.

P. Zweegers, *Tien eeuwen Drenthe, de Drenten en hun hoofdstad, Zwolle (Waaanders)*, 1988.

De Brink te Assen tussen 1810 en 1860.

